Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Programma van maatregelen bij Archeologienota: Ipsam, Essen (prov. Antwerpen)

Robby Vervoort

Freelance Senior Archeoloog

Borgerhout, mei-juli 2018

Titel

Programma van Maatregelen bij

Archeologienota:

Ipsam, Essen

(prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Immo La Marmite NV

Projectcode

2018E186

Plaats en datum

Borgerhout, mei-juli 2018

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 45

© Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens 3
2. Inleiding 6
3. Aanleiding en resultaten van het vooronderzoek 7
4. Vraagstellingen en onderzoeksdoelen 7
4.1. Algemeen 7
4.2. Nederzettingsterreinen 7
4.3. Landschap en bodem 8
5. Onderzoeksstrategie, motivering, fasering en methodiek 8
5.1. Motivering 8
5.2. Sleuven- en puttenplan 9
5.3. Uitvoering van het veldwerk 11
5.3.1. Afwijkingen ten aanzien van het puttenplan 11
5.4. Bijzondere voorwaarden 12

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

Ipsam, Essen (18-ESS/IPS-2018E186)

Ligging

Antwerpen, Essen,

Guido Gezellelaan, Nieuwstraat

Kadastrale gegevens

Essen: 1de Afdeling Sectie A

Perceelnummers: 33P, 37S, 37T, 37V

Bounding Box

X156745,1	Y239864,1
X156736,1	Y239836,6
X156661,5	Y239791,6
X156628,7	Y239772,5
X156635,5	Y239767,8
X156672,1	Y239787,9
X156692,2	Y239754,6
X156743,5	Y239782,1
X156755,7	Y239763,0

X156814,4	Y239797,4
X156774,4	Y239858,8
X156839,8	Y239899,0
X156822,9	Y239921,8
X156743,5	Y239884,7
X156726,0	Y239916,5
X156718,9	Y239915,7

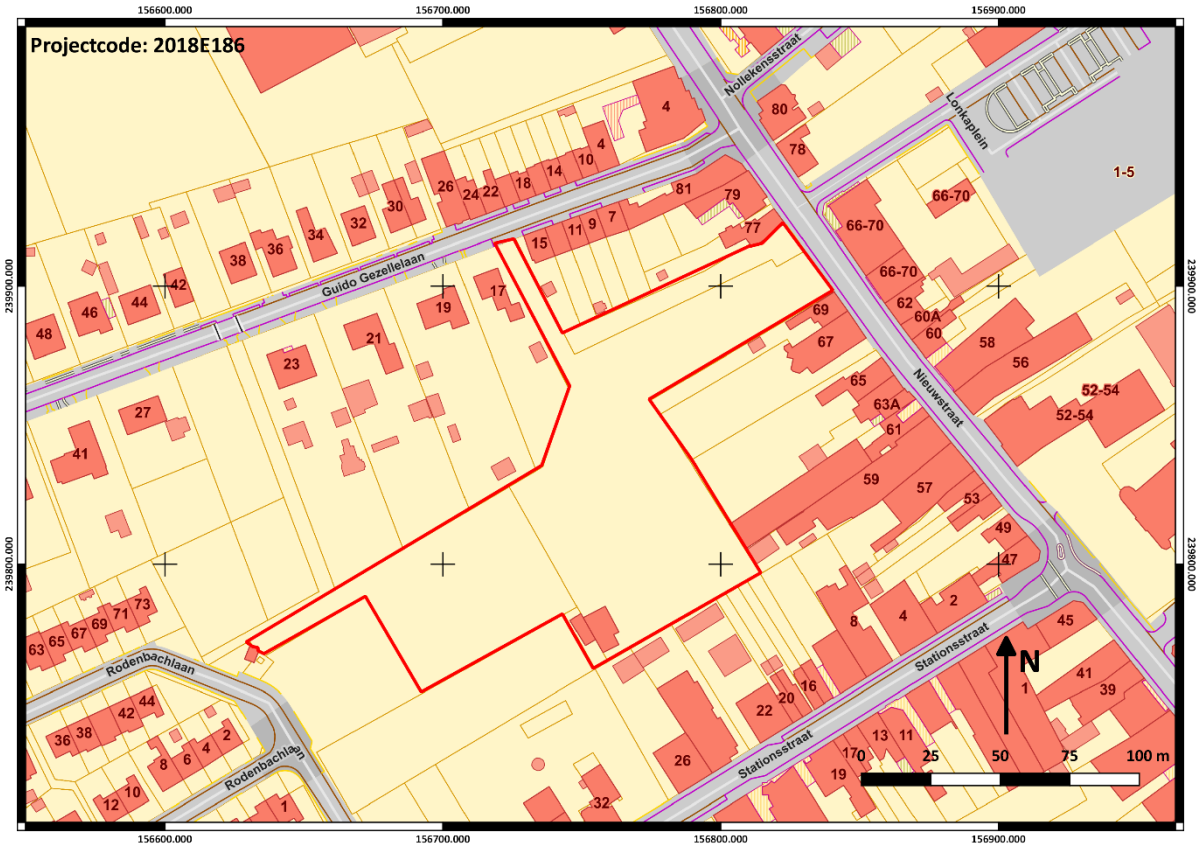

Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied in rood

Projectcode	
	2018E186
Opdrachtgever	
	Immo La Marmite NV
Contactpersoon opdrachtgever	
	Mevr. Inès Moeneclay (architectenbureau)
Uitvoerder	
	Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.
Erkend archeoloog	
	Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
research & consultancy

Guldensporenstraat 143
2140 Borgerhout

Termijn

22 mei – 4 juli

Geplande ingreep

Bouwen assistentieflats in drie blokken met gedeeltelijke ondergrondse parkeergarage, openbare parking, wegenis en nutsvoorzieningen.

Geldende wetgeving en voorwaarden

Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000m² of meer, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en is gelegen buiten een zone waarop lagere oppervlaktecriteria van toepassing zijn.

Randvoorwaarden

Het projectgebied is niet toegankelijk voor verder vooronderzoek en bevat tevens verschillende obstakels (aanwezigheid bomen, verharding en kleinere gebouwconstructies.

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?
-

Thesaurus

Bureauonderzoek, uitgesteld traject, proefsleuven, profielputten.

2. Inleiding

Vanuit het bureauonderzoek kan niet geconcludeerd worden of er zich wel of geen archeologische waarden in het gebied bevinden. Maar kon wel worden aangetoond dat het projectgebied een hoog potentieel op archeologische kenniswinst heeft met betrekking tot periodes vertegenwoordigd door sites bestaande uit zachte grondsporen (meer bepaald de metaaltijden, de Romeinse periode en lokaal de middeleeuwen). Oudere resten uit de steentijden zijn, indien aanwezig, allicht verstoord door eeuwenlang gebruik van het terrein als akker en door de 20ste eeuwse exploitatie als bedrijvensite. Bovendien zijn er in de directe omgeving van het onderzoeksgebied interessantere vestigingsplaatsen dichter naar de vallei van de Kleine Aa verder naar het oosten.

Bijkomende vooronderzoek dringt zich met andere woorden op. Dit vooronderzoek kan in principe verschillende vormen aannemen, maar hier zal beargumenteerd worden dat slechts één onderzoeksmethode de benodigde informatie kan opleveren met betrekking tot het vaststellen van eventuele archeologische waardevolle resten binnen het projectgebied.

Prospectie van het terrein zal geen informatie opleveren gezien de aanwezigheid van de verhardingen en begroeiing. Geofysisch onderzoek is in dit kader ook niet relevant: met betrekking tot het dateren van eventuele sporen levert dit geen tot weinig bruikbare resultaten op. Daarom wordt geadviseerd om over te gaan tot een vooronderzoek met ingreep in de bodem, in de vorm van proefsleuven. Tevens dient in de zone waar de parking wordt voorzien een onderzoek te worden uitgevoerd met behulp van profielputten met het oog op het vaststellen van de diepte van het archeologische niveau en de verstoringsgraad van het terrein in deze zone teneinde de impactbepaling van de geplande werken en de conservatie van eventueel archeologische resten te kunnen bepalen.

Dergelijk vooronderzoek dient normaliter uitgevoerd te worden in het kader van de archeologienota die toegevoegd moet worden aan de stedenbouwkundige aanvraag. Echter, in dit specifieke geval is

nog niet duidelijk of de vergunning wordt goedgekeurd en bevinden zich nog obstakels (bomen, verhardingen en constructies) op het terrein die pas na de gunning kunnen worden verwijderd. De opdrachtgever wenst geen extra onzekere financiële inspanningen te doen op dit moment aangezien niet vast staat dat de omgevingsvergunning wordt gegund. Daarom wordt een Programma van Maatregelen opgesteld met een uitgesteld traject.

3. Aanleiding en resultaten van het vooronderzoek

Voor de aanleiding tot het vooronderzoek en de resultaten van het bureauonderzoek: zie hoofstukken 2 en 3 van de archeologienota. Voor de synthese en het beantwoorden van de onderzoeksvragen op basis van het bureauonderzoek: zie hoofdstuk 4 van de archeologienota.

4. Vraagstellingen en onderzoeksdoelen

Op basis van het niet-destructief uitgevoerde vooronderzoek (bureauonderzoek) kan niet worden bepaald of er zich eventuele archeologische sites met een hoog potentieel tot kennisvermeerdering binnen het projectgebied bevinden. Hiervoor zal een vooronderzoek met ingreep in de bodem moeten plaatsvinden. Dit zal tot doel hebben vast te stellen of er archeologisch erfgoed in de bodem aanwezig is, en dit te registreren, determineren en waarderen. Verder zal bepaald worden in hoeverre de geplande werken een impact hebben op het eventueel aanwezige archeologisch erfgoed. Indien mogelijk zal bekeken worden of er mogelijkheid is tot behoud in situ. Indien dit niet realiseerbaar is, zullen uit het vooronderzoek aanbevelingen vloeien voor vervolgonderzoek.
Om bovenstaande te kunnen realiseren, is het noodzakelijk voorafgaand aan het vooronderzoek met ingreep in de bodem een aantal onderzoeksvraagstellingen te formuleren:

4.1. Algemeen

- Zijn er archeologische sporen aanwezig in het plangebied? Zo ja: wat is de aard en datering van deze sporen?
- Zijn er archeologische vondsten aanwezig in het plangebied? Zo ja: wat is de aard en datering van deze vondsten?
- Wat is de bewaringskwaliteit van de vondsten?
- Wat is de ruimtelijke begrenzing van de sporen (zowel horizontaal als verticaal; strekt de site zich uit buiten de grenzen van het plangebied)?

4.2. Nederzettingsterreinen

- Zijn er aanwijzingen voor nederzettingsterreinen in het plangebied? Zo ja: uit welke periode dateren deze, en waren ze tijdelijk of permanent?
- Zijn er aanwijzingen voor continuïteit of fasering van de nederzetting en/of structuren?

- Welke elementen kunnen bijdragen tot de kennis van de economische en sociale relaties in de verschillende perioden/fasen?
- Wat is de relatie van de vindplaats tot deze in de ruimere omgeving?
- Zijn er aanwijzingen voor andersoortig gebruik van het terrein (anders dan bewoning)? Zo ja: uit welke periode dateren deze, en waren ze tijdelijk of permanent?
- Zijn er sporen van ambachtelijke activiteiten?
- Zijn er sporen van agrarische activiteiten?
- Zijn er sporen van landgebruik (perceelsindeling, wegen, akkers, grondstofwinning…)?

4.3. Landschap en bodem

- Is de oorspronkelijke bodem intact?
- Wat is de opbouw van de bodem?
- Hebben er post-depositionele processen plaatsgevonden en welk effect hebben deze gehad op de archeologische resten?

5. Onderzoeksstrategie, motivering, fasering en methodiek

5.1. Motivering

Om inzicht te krijgen in de aanwezigheid van eventuele archeologische resten is verder vooronderzoek noodzakelijk.

Prospectie van het terrein is niet aan de orde. Het gebied is volledig verhard en begroeid. Eventuele vondsten zullen bijgevolg onzichtbaar zijn.

Geofysisch vooronderzoek is in dit geval ook geen meerwaarde. Vaststellen wat de aard en datering is van eventuele sites kan niet aan de hand van geofysisch onderzoek.

In dit specifieke geval is vooronderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek de enige manier om goede informatie te verkrijgen over eventuele archeologische vindplaatsen in het plangebied. Op deze manier kan niet alleen gewaardeerd worden wat de aard en ouderdom van de eventuele vindplaats is, maar kan ook beter ingeschat worden wat de bewaartoestand er van is (zie Code van Goede Praktijk, artikel 8.6.1.1, ‘doel’). Deze drie elementen zijn van cruciaal belang in het adviseren over een eventueel vervolgtraject.

Tevens zal de impactbepaling van de aanleg van de parkingzone worden nagegaan door middel van profielputten. Op dit moment is de diepte van het archeologische niveau binnen het projectgebied niet duidelijk. Bovendien wordt deze zone gekenmerkt door de vroegere aanwezigheid van de ondertussen gesloopte bedrijfsgebouwen. Het is goed mogelijk dat deze zone reeds grondig werd verstoord tijdens de constructie en/of sloop van de gebouwen. We opteren voor het gebruik van profielputten in plaats van controleboringen gezien de betere zichtbaarheid van de terreinopbouw op

deze manier. Bovendien zal bij boringen enkel de diepte kunnen worden bepaald en niet zozeer de gaafheid van het terrein. Aansluitend worden, indien nodig (zie verder), ook in deze zone proefsleuven aangelegd.

5.2. Sleuven- en puttenplan

De voorgestelde proefsleuven en profielputten hebben als doel te bepalen of er zich archeologische resten in het plangebied bevinden, en vast te stellen in hoeverre het eventuele bodemarchief verstoord is.

Alhoewel de totale oppervlakte van het projectgebied ongeveer 11740m² bedraagt, wordt hiervan slechts plusminus 7500m² bedreigd door de vooropgestelde plannen. Het is enkel deze zone die in eerste instantie door middel van proefsleuven dient te worden onderzocht. Dit houdt in dat, rekening houdend met een minimaal dekkingspercentage van 12,5% (zie Code van Goede Praktijk, paragraaf 8.6.2), er ca. 937,5 m² aan proefsleuven en kijkvensters dient te worden aangelegd om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over de rest van het terrein.

In de zone van bouwblok D, gelegen langs de Nieuwstraat wordt plusminus 500 m² bedreigd door de werkzaamheden. Gezien hier de meeste verstoringen worden verwacht, maar tevens de kans op het aantreffen van bewoningssporen en gebouwresten vanaf de middeleeuwen het grootste is, dient een oppervlakte van 65 m² te worden onderzocht door middel van proefsleuven en kijkvensters. Er worden twee sleuven voorzien met een breedte van 2 meter en een lengte van 15 meter haaks op de straat georiënteerd. Tussen beide sleuven wordt een afstand van 10 meter voorzien.

In de zone bedreigd door Blok B, Blok C en de nieuw aan te leggen wegenis dient nog 872,5m² door middel van sleuven en/of kijkvensters te worden onderzocht. Rekening houdende met het oorspronkelijke reliëf zullen ook deze sleuven haaks ten opzichte van de Nieuwstraat worden georiënteerd. Op het terrein worden 13 sleuven gerealiseerd met een breedte van 3 meter en een lengte van 20 meter. De sleuven worden in een verspringend grid geplaatst met een tussenafstand van 9 meter. Zo wordt in deze zone een oppervlakte van 780 m² onderzocht door middel van proefsleuven. Een laatste proefsleuf meet eveneens 20 bij 3 meter en wordt haaks op de Guido Gezellelaan ingepland ter hoogte van de nieuw te realiseren wegenis. Bijkomende kijkvensters en volgsleuven worden bepaald afhankelijk van de situatie ter plaatse.

In het geval er lithisch materiaal wordt aangetroffen, dient te worden geëvalueerd of het gaat om een concentratie lithisch materiaal of afzonderlijke vondsten. Indien het gaat om een concetratie lithisch materiaal waarvan vermoed wordt dat deze zich in situ bevindt, dient de onderzoeksstrategie hieraan aangepast te worden conform de richtlijnen in de Code van Goede Praktijk (paragraaf 8.7).

Voor de zone waar enkel een parking wordt gepland, worden in eerste instantie 5 profielputten gerealiseerd met het oog op het vaststellen van het archeologische niveau en met het oog op de studie

van de intactheid van de bodemopbouw en dientengevolge een eventuele archeologische site. Op die manier kan tevens de impactbepaling van de aanleg van de parking worden ingeschat. De resultaten van het proefsleuvenonderzoek kunnen in combinatie met de profielputten aanwijzingen opleveren omtrent het oorspronkelijke archeologische niveau in deze zone. Indien blijkt dat de zone niet wordt verstoord door de geplande werken, of indien het archeologische niveau reeds te zeer is verstoord, dienen hier geen proefsleuven te worden aangelegd. De profielputten hebben zijdes van 2 meter in het vierkant.

Indien blijkt dat de geplande werkzaamheden het archeologische niveau zullen beschadigen, en indien blijkt dat het archeologische niveau nog niet werd verstoord door het 20ste en 21ste eeuwse gebruik van het projectgebied, zal in deze zone met een oppervlakte van plusminus 2600m² eveneens een prospectie met ingreep in de bodem dienen te worden uitgevoerd. In totaal dient 325m² door middel van proefsleuven, volgsleuven en/of kijkvensters te worden onderzocht. Er worden 5 sleuven haaks op de Nieuwstraat ingepland met een lengte van 20 meter en een breedte van 3 meter die in een verspringend grid worden geplaatst.

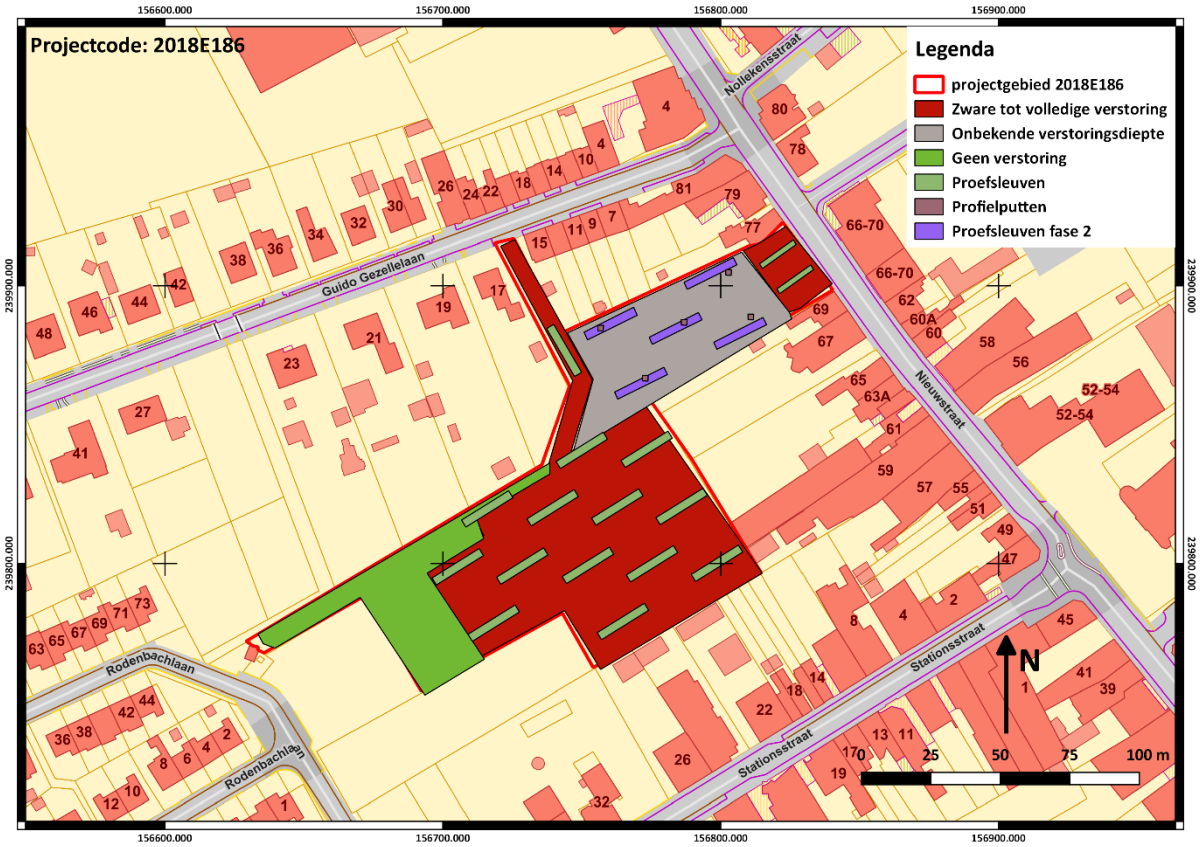

Figuur 2: Inplanting sleuven en profielputten en aanduiding verstoringsgraad

5.3. Uitvoering van het veldwerk

Het proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd volgens de bepalingen in de Code van Goede Praktijk (paragraaf 8.6.1.2 t/m 8.6.1.9, waarin de verschillende onderdelen van het opgraven en registreren van de archeologische waarden beschreven staan). Aangezien het hier gaat om een site zonder complexe verticale stratigrafie moeten de richtlijnen, die in paragraaf 8.6.2 van de Code van Goede Praktijk geformuleerd zijn, te worden gevolgd.

Dit geschiedt met behulp van een graafmachine (rupsbanden) met vlakke graafbak (geen getande bak). De grond wordt gescheiden uitgegraven, waarbij de bouwvoor apart wordt gehouden. Tijdens het afgraven van de grond wordt deze onderzocht met behulp van een metaaldetector.

Vondsten die uit sporen afkomstig zijn, worden toegekend aan dit spoor. Losse vondsten (vondsten uit bodemlagen) worden verzameld in vakken van 4 x 5 m. Hierdoor kan later eventueel een overzicht gegenereerd worden van vondstconcentraties.

Als er graven worden aangetroffen, dienen deze te worden behandeld volgens de Code van Goede Praktijk.

In het geval er een lithische site wordt aangetroffen, zullen de artefacten individueel ingemeten worden. Hierbij geldt dat niet alleen hun horizontale ligging maar ook de verticale positie vastgelegd dient te worden. Indien mogelijk moet ingeschat worden of het om een activeitenzone gaat of eerder om verspreide vondsten.

Het onderzoek door middel van profielputten wordt uitgevoerd volgens de bepalingen in de Code van Goede Praktijk (paragraaf 7.3.3), hierbij wordt de veldwerkleider bijgestaan door een assistent bodemkundige of indien nodig een bodemkundige.

Zowel de profielputten als de proefsleuven worden machinaal aangelegd met behulp van een graafmachine op rupsbanden voorzien van een graafbak zonder tanden. De machinist heeft ervaring in het uitvoeren van een archeologische prospectie met ingreep in de bodem.

Het vooronderzoek wordt uitgevoerd onder leiding van een erkend archeoloog die minimaal 5 prospecties met ingreep in de bodem in de regio Kempen op zandige plaggenbodems heeft uitgevoerd. Het doel van het vooronderzoek is na te gaan of er zich archeologische relicten in de bodem van het plangebied bevinden, wat de aard en datering hiervan is en wat de bewaringstoestand is. Het onderzoek is succesvol als dit achterhaald kan worden maar als ook achterhaald kan worden wat de waarde is van de eventueel aangetroffen site in het kader van de kenniswinst. Hiertoe zijn de eerder genoemde onderzoeksvraagstellingen geformuleerd.

5.3.1. Afwijkingen ten aanzien van het puttenplan

In een aantal situaties kan afgeweken worden van het voorgestelde puttenplan. De Code van Goede

Praktijk voorziet in de mogelijkheid af te wijken van de voorgeschreven norm, mits motivatie (paragraaf 8.2, lid 7).

- Het voorgestelde puttenplan is indicatief en dient niet rigoreus nagevolgd te worden. Putten en sleuven kunnen licht verplaatst worden afhankelijk van de situatie op het terrein (hindernissen) of indien blijkt dat een sleuf volledig verstoord is (bijvoorbeeld aanwezigheid van een recente greppel), kan geopteerd worden de positie te wijzigen. Voorwaarde is dat de dekkingsgraad minstens 10 % bedraagt en de verspreiding van de sleuven voldoende is om de onderzoeksvragen te beantwoorden.
- Indien uit het profielputtenonderzoek blijkt dat het archeologisch vlak niet wordt geraakt in de zone van de voorziene parking, dienen hier geen proefsleuven te worden gegraven.
- Indien uit het profielputtenonderzoek blijkt dat de zone van de toekomstige parking reeds verstoord werd door de 20ste en 21ste eeuwse activiteiten, dienen hier geen proefsleuven te worden aangelegd.
- Indien tijdens het proefputtenonderzoek sporen worden waargenomen in het aangelegde vlak op de onverstoorde C-horizont, dienen de profielputten niet dieper te worden aangelegd, maar worden de aangesneden sporen geregistreerd zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk paragraaf 8.6.1.2 t/m 8.6.1.9.
- Indien tijdens het aanleggen van de proefsleuven een verstoorde zone wordt aangesneden, kan de proefsleuf onderbroken worden tot de rand van de verstoring. De tussenliggende zone kan gecontroleerd worden met proefputten teneinde de aanwezigheid van de verstoring te verifiëren.

5.4. Bijzondere voorwaarden

Voorafgaandelijk aan het de prospectie met ingreep in de bodem dienen de bomen, aanwezige verhardingen en eventuele constructies te worden verwijderd in de zones waar proefsleuven dienen te worden voorzien. De bomen mogen enkel gerooid worden tot aan het maaiveld. De stronken dienen te blijven zitten. De aanwezige constructies mogen gesloopt worden tot op het maaiveld.

Tevens dient het niveau van het grondwater gekend te zijn. Indien de grondwatertafel zich boven het archeologische relevante niveau bevindt, dienen door de bouwheer/opdrachtgever de nodige maatregelen te worden genomen voorafgaandelijk aan de prospectie met ingreep in de bodem.